

NHÀ NƯỚC PHÁP QUYỀN XÃ HỘI CHỦ NGHĨA TRONG QUAN HỆ VỚI KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XÃ HỘI CHỦ NGHĨA VÀ XÃ HỘI DÂN SỰ

*Nguyễn Văn Mạnh**

Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa của nhân loại cũng như từng quốc gia dân tộc, các vấn đề dân chủ, xây dựng xã hội dân sự, nhà nước pháp quyền, kinh tế thị trường, phát triển bền vững đã trở thành những giá trị chung, có tính phổ biến, vừa là định hướng, vừa là động lực phát triển, đồng thời là tiêu chuẩn đánh giá quá trình phát triển của nhân loại cũng như của từng quốc gia, dân tộc. Đối với Việt Nam, từ thực tiễn hơn 20 năm đổi mới vừa qua, chúng ta nhận thức ngày càng rõ nét hơn yêu cầu khách quan, mối quan hệ chặt chẽ, tác động ảnh hưởng lẫn nhau của những vấn đề này trong quá trình xây dựng đất nước. Nhận thức đầy đủ những giá trị đích thực, những đặc trưng cũng như mối quan hệ, tác động qua lại giữa chúng với nhau mới xây dựng được chiến lược, đường lối phát triển nhanh và bền vững cho đất nước, hướng đến mục tiêu xây dựng thành công chủ nghĩa xã hội (CNXH).

Để phân tích mối quan hệ chặt chẽ và tác động qua lại giữa Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa (XHCN) với kinh tế thị trường định hướng XHCN và xã hội dân sự trước hết cần làm rõ những đặc trưng, yêu cầu của Nhà nước pháp quyền XHCN, kinh tế thị trường định hướng XHCN và xã hội dân sự.

Quan điểm về xây dựng Nhà nước pháp quyền XHCN của Đảng ta được kết tinh từ sự tiếp thu có chọn lọc tư tưởng về Nhà nước pháp quyền trong lịch sử tư tưởng nhân loại với quan điểm của chủ nghĩa Mác - Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh về Nhà nước, pháp luật và thực tiễn xây dựng Nhà nước kiểu mới ở nước ta. Nhà nước pháp quyền XHCN mà chúng ta xây dựng có những đặc trưng cơ bản sau đây:

- Là Nhà nước thực sự của dân, do dân, vì dân; mọi quyền lực nhà nước thuộc về nhân dân.

- Là Nhà nước tôn trọng, thực hiện và bảo vệ quyền con người, tất cả vì hạnh phúc của con người;

- Là Nhà nước được tổ chức và hoạt động trên cơ sở Hiến pháp, pháp luật và bảo đảm tính tối cao của Hiến pháp và Luật trong đời sống xã hội;

- Là Nhà nước tổ chức theo nguyên tắc quyền lực nhà nước là thống nhất, có sự phân công rành mạch và phối hợp chặt chẽ giữa các cơ quan nhà nước trong việc thực hiện quyền lực nhà nước về mặt lập pháp, hành pháp và tư pháp;

- Là Nhà nước chịu trách nhiệm trước công dân về mọi hoạt động của mình và bảo đảm cho công dân thực hiện các nghĩa vụ trước Nhà nước và xã hội.

- Là Nhà nước do Đảng Cộng sản lãnh đạo;

- Là Nhà nước tôn trọng và cam kết thực hiện các công ước, điều ước quốc tế đã tham gia, ký kết, phê chuẩn: thực hiện đường lối đối ngoại hòa bình, hữu nghị, hợp tác, bình đẳng và phát triển với các Nhà nước và dân tộc trên thế giới.

Kinh tế thị trường định hướng XHCN luôn gắn với yêu cầu phát triển bền vững và có những đặc trưng chủ yếu sau đây:

- Đó là nền kinh tế phát huy được quyền tự do kinh doanh nhằm huy động được mọi tiềm năng của xã hội để phát triển nhanh, có hiệu quả cả về qui mô và trình độ phát triển của lực lượng sản xuất;

- Là nền kinh tế dựa trên quan hệ sản xuất XHCN và chế độ công hữu về tư liệu sản xuất, bảo đảm cho kinh tế nhà nước và kinh tế tập thể từng bước trở thành nền tảng của kinh tế xã hội XHCN;

- Là nền kinh tế bảo đảm tăng trưởng trên

* PGS.TS, Luật học, Học viện Chính trị – Hành chính quốc gia Hồ Chí Minh.

cơ sở nội lực; phát triển khoa học, công nghệ; nâng cao trình độ quản lý, lao động; có khả năng cạnh tranh, hạn chế được rủi ro, tác động của khủng hoảng;

- Là nền kinh tế bảo đảm công bằng xã hội trong từng bước phát triển, giữ gìn và phát huy các giá trị đạo đức, văn hoá truyền thống; giá trị đạo đức văn hoá mới;

- Là nền kinh tế bảo đảm độc lập, tự chủ trong quá trình hội nhập kinh tế quốc tế và khu vực, gắn với yêu cầu bảo vệ độc lập dân tộc, chủ quyền quốc gia, ổn định chính trị, trật tự an toàn xã hội;

- Là nền kinh tế bảo đảm từng bước nâng cao đời sống vật chất, tinh thần của nhân dân, có chính sách giải quyết được các vấn đề xã hội như: phân hoá giàu nghèo, thất nghiệp, giúp đỡ những người có hoàn cảnh khó khăn (người khuyết tật, trẻ em mồ côi lang thang cơ nhỡ, người không nơi nương tựa...);

- Là nền kinh tế phát triển gắn với yêu cầu bảo vệ môi trường sống, môi trường sinh thái, sử dụng tài nguyên hợp lý, có hiệu quả.

Xã hội dân sự là một thành tố cấu trúc của xã hội dân chủ và có những đặc trưng chủ yếu sau đây:

- Xã hội dân sự được thể hiện thông qua tổ chức, hoạt động của các tổ chức xã hội theo nghề nghiệp, sở thích, nhu cầu văn hoá, tinh thần, lợi ích với quy mô, phạm vi đa dạng, có thể là tổ chức của một tập thể, nhóm, cộng đồng và rộng hơn là của các giai cấp, tầng lớp, giới trong xã hội;

- Trong xã hội dân sự các tập thể liên kết với nhau và được điều chỉnh trên nguyên tắc dân sự, tự nguyện, thoả thuận, phi vụ lợi;

- Xã hội dân sự hoạt động trong khuôn khổ pháp luật do Nhà nước quy định nhưng có tính độc lập tương đối, không phụ thuộc vào Nhà nước, Nhà nước điều chỉnh hoạt động của xã hội dân sự trên cơ sở lợi ích chung của xã hội nhưng không can thiệp vào hoạt động nội bộ của các tổ chức xã hội trong xã hội dân sự;

- Xã hội dân sự có vai trò là diễn đàn, tổ chức bảo vệ lợi ích cho các thành viên cộng đồng, thúc đẩy lợi ích chung, đồng thời có vai trò giám sát và phản biện xã hội thể hiện sự đồng tình hay phản đối đối với chủ trương, chính sách, quyết định của cơ quan công

quyền, tổ chức kinh tế xã hội khác.

Từ những đặc trưng chủ yếu của Nhà nước pháp quyền XHCN, kinh tế thị trường định hướng XHCN và xã hội dân sự nêu trên, mối quan hệ chặt chẽ, tác động ảnh hưởng lẫn nhau giữa chúng được thể hiện trên những điểm sau đây:

- Một là, Nhà nước pháp quyền XHCN tạo tiền đề, điều kiện thuận lợi thúc đẩy kinh tế thị trường phát triển theo định hướng XHCN;

Trong quan hệ này Nhà nước pháp quyền định ra khuôn khổ pháp lý bảo đảm nền kinh tế vận hành theo cơ chế thị trường, nhưng phải giữ vững độc lập, chủ quyền, mục tiêu và con đường xây dựng CNXH; bảo đảm lợi ích của đất nước; nâng cao đời sống vật chất, tinh thần của nhân dân, lợi ích chính đáng của người lao động; giữ gìn và phát huy các giá trị đạo đức văn hoá truyền thống và giá trị của XHCN; bảo đảm công bằng xã hội... Đồng thời là nền kinh tế phát triển bền vững: tăng trưởng trên cơ sở nội lực, tăng trưởng về khoa học, công nghệ, trình độ quản lý, lao động; sử dụng hợp lý và có hiệu quả các nguồn lực; bảo vệ môi trường; tăng khả năng cạnh tranh; hạn chế được rủi ro và tác động xấu của khủng hoảng... Mặt khác, Nhà nước pháp quyền XHCN thông qua pháp luật, bộ máy, các công cụ, phương tiện, phương thức quản lý, điều chỉnh của mình tạo môi trường thuận lợi cho kinh tế thị trường phát triển: bảo đảm quyền tự do kinh doanh, bảo vệ quyền, lợi ích chính đáng, bảo hộ tài sản hợp pháp của nhà đầu tư, doanh nghiệp; giải quyết đúng đắn những tranh chấp phát sinh trong hoạt động kinh tế; có chính sách khuyến khích, ưu đãi hợp lý...

- Hai là, sự phát triển của kinh tế thị trường định hướng XHCN đòi hỏi, thúc đẩy, đặt ra yêu cầu xây dựng và hoàn thiện Nhà nước pháp quyền XHCN.

Để tổ chức, quản lý nền kinh tế thị trường XHCN trong bối cảnh chủ động hội nhập kinh tế quốc tế và khu vực, toàn cầu hoá về kinh tế, Nhà nước phải xây dựng được hệ thống pháp luật đồng bộ, hoàn chỉnh, chất lượng cao, ổn định tương đối. Trong đó, phải thể chế hoá được chủ trương, nội dung phát triển nền kinh tế thị trường định hướng XHCN. Mặt khác, điều quan trọng hơn là bảo đảm cho pháp luật được thực

hiện trong thực tế, quản lý nhà nước theo pháp luật. Muốn thế Nhà nước phải xây dựng đội ngũ cán bộ, công chức thành thạo chuyên môn, nghiệp vụ, có đạo đức, trách nhiệm công vụ, tuân thủ pháp luật, đẩy mạnh cải cách nền hành chính, cải cách tư pháp theo yêu cầu xây dựng Nhà nước pháp quyền XHCN.

Kinh tế thị trường có nhiều mặt tích cực, song bên cạnh đó cũng có những tác động tiêu cực đến đạo đức, tư tưởng, đời sống văn hoá, xã hội. Phải xây dựng, hoàn thiện Nhà nước pháp quyền XHCN mới đủ khả năng ngăn chặn, hạn chế, đẩy lùi những tác động tiêu cực đó. Ngoài hoạt động thanh tra, kiểm tra, giám sát của Nhà nước, phải bảo đảm quyền lực nhà nước thuộc về nhân dân, hoàn thiện cả dân chủ gián tiếp và dân chủ trực tiếp, bảo đảm quyền giám sát và phản biện xã hội của nhân dân.

Những đòi hỏi, định hướng XHCN và phát triển bền vững của nền kinh tế thị trường trong điều kiện chủ động, bảo đảm độc lập, tự chủ trong hội nhập kinh tế quốc tế và toàn cầu hoá chỉ có thể được đảm bảo vững chắc khi xây dựng được Nhà nước pháp quyền XHCN của dân, do dân, vì dân.

- Ba là, Nhà nước pháp quyền XHCN và kinh tế thị trường định hướng XHCN *tao tiền để và môi trường để* phát triển xã hội dân sự:

Xoá bỏ cơ chế tập trung bao cấp chuyển sang cơ chế thị trường trong điều kiện mở rộng hội nhập, giao lưu quốc tế thì đương nhiên các quan hệ dân sự, quan hệ tài sản, quan hệ nhân thân, có môi trường để phát triển hết sức phong phú và đa dạng. Gắn với quá trình phát triển các quan hệ và giao lưu dân sự đó, những nhu cầu tự nguyện gắn kết để cùng thúc đẩy và bảo vệ lợi ích chung, thụ hưởng chung, lo toan giúp đỡ nhau khi Nhà nước không thể bao cấp như trước nữa, khi bị tác động bởi những mặt tiêu cực của kinh tế thị trường... trở thành nhu cầu tự nhiên, thành đòi hỏi bức xúc của xã hội. Nhà nước pháp quyền XHCN bảo đảm quyền lực chính trị và quyền làm chủ xã hội của công dân, đồng thời gắn với kinh tế thị trường Nhà nước tạo điều kiện bảo đảm quyền tự chủ, tự do của công dân trong đầu tư, kinh doanh, phát triển kinh tế cũng như quan hệ xã hội. Nhà nước pháp quyền XHCN và kinh tế thị trường bảo đảm dân chủ về chính trị, kinh tế, văn hoá

xã hội đã tạo điều kiện để các tổ chức xã hội - hiện thân của xã hội dân sự - phát triển đúng với tính chất, nguyên tắc tự nguyện, thoả thuận, phi vụ lợi của chúng.

- Bốn là, sự phát triển của xã hội dân sự *tác động đối với Nhà nước pháp quyền và kinh tế thị trường.*

Các tổ chức xã hội trong xã hội dân sự khi vận hành với đúng tính chất của nó sẽ *có vai trò giám sát, phản biện xã hội* đối với Nhà nước, đặt ra yêu cầu đòi hỏi và đóng góp vào việc xây dựng, hoàn thiện bộ máy nhà nước, hình thành các chủ trương, chính sách đúng đắn; tổ chức các hoạt động công ích đáp ứng các nhu cầu của cộng đồng mà Nhà nước và thị trường không đủ khả năng giải quyết. Như vậy, xã hội dân sự không chỉ tác động khắc phục những khiếm khuyết của Nhà nước mà còn góp phần hoàn thiện Nhà nước pháp quyền. Hơn nữa, không chỉ khắc phục những tác động tiêu cực của cơ chế thị trường, xã hội dân sự còn tạo ra khả năng tham gia quan hệ thị trường. Khi một tập thể tự nguyện gắn kết với nhau, cùng nhau lo toan, thúc đẩy lợi ích chung của cộng đồng, giúp đỡ nhau không vụ lợi thì cũng tạo ra khả năng tập hợp thành sức mạnh tập thể để tham gia đời sống kinh tế của xã hội. Những điển hình giúp đỡ nhau thoát đói nghèo, phát triển sản xuất ở Hội Cựu chiến binh, Hội Nông dân, Hội Làm vườn... đã minh chứng đầy đủ cho khả năng đó.

Tóm lại, Nhà nước pháp quyền XHCN, kinh tế thị trường định hướng XHCN và xã hội dân sự là những nhân tố có quan hệ chặt chẽ với nhau, tác động ảnh hưởng lẫn nhau, cần phải được xem xét đồng bộ trong quá trình vận động, phát triển của chúng. Ở Việt Nam, Nhà nước pháp quyền XHCN, kinh tế thị trường định hướng XHCN và xã hội dân sự đều đang trong quá trình hình thành, phát triển. Bên cạnh những thành tựu, tiến bộ cũng còn nhiều hạn chế, tồn tại, phát triển chưa đầy đủ, chưa đồng bộ. Nguyên nhân của những hạn chế, tồn tại đó trước hết là do chúng ta nhận thức chưa thống nhất, chưa đúng đắn và đầy đủ về từng nhân tố cũng như mối quan hệ tác động giữa chúng với nhau. Ở đây mới chỉ là những suy nghĩ bước đầu của chúng tôi góp phần vào quá trình nhận thức đó.